

УДК 94 (477)

Алла Киридон

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ДУХОВНА ДОМІНАНТА УКРАЇНСТВА

Пропонована наукова розвідка фокусується в парадигмі студій пам'яті (основним об'єктом яких є колективна пам'ять). Розглянуто категорійний апарат, який слугує опорою в побудові контекстуального викладу (поняття семіотика, образ, код, соціокультурний код). Проаналізовано позиціонування постаті Т. Шевченка в масовій свідомості. Увиразнено зміни образу на різних етапах історичного розвитку.

Ключові слова: Тарас Шевченко, код, культурна пам'ять, семіотика.

Потреба ідентифікації будь-якої нації активізує проблему національного самопізнання. Ще 1954 р. в еміграції Є. Маланюк висловив дійсно неперехідну за значенням тезу: “Може, найважливішим з наших завдань, як національної спільноти, було, є і буде: пізнати себе” [19, с. 148]. Цей процес увиразнюють постаті-орієнтири. Духовним орієнтиром української нації височить постать Тараса Шевченка. “Велетенське явище нашої культури й новітньої історії нашого народу, явище, що його ототожнюємо з прізвищем Шевченка, є занадто велике і складне, щоб по-старому підходити до нього з примітивними засобами святочної лірики з вчорашньої просвітянської традиції. Височина цієї постаті, виростаючи на очах покоління все вище й вище, змушує одночасно й нас до постійного зросту, вимагає від нас постійного напруження духа, постійного зарядження духовною енергією. І може, саме в цім корениться найглибша таємниця цього єдиного в своїм роді поета, що являє собою ніби мікрокосмос нації, що стається її серцем і душею, вулканічним джерелом її життєвих сил, врешті, її судьбою, її призначенням”, – так писав про Кобзаря Є. Маланюк [20].

У статті ми не ставили за мету реконструювати образ Тараса Шевченка в усій повноті викладу, а вбачали за доцільне акцентувати увагу лише на окремих сегментах проблеми, увиразнивши кілька основних позицій:

- поняття образ, семіотика, код, соціокультурний код;
- позиціонування постаті Т. Шевченка в масовій свідомості;
- увиразнення образу на різних етапах історичного розвитку.

Пропонована наукова розвідка фокусується в парадигмі студій пам'яті (основним об'єктом яких є колективна пам'ять). Побіжно нагадаємо, що традиційна історія концентрує увагу головно на документах, що фіксують перебіг подій та фактів; історична антропологія (започаткована відомою французькою школою Анналів в 1960-х рр.) в центр досліджень поставила людину з її переживаннями, побутом та ін. Природу колективної пам'яті, її еволюціонування, зміни тощо вивчають студії пам'яті, які сформувалися як окремі напрями в 1970-х рр., а в Україні процес активного становлення припадає на початок ХХІ ст. [Детальніше див.: 16]. Варто зауважити, що колективну пам'ять зазвичай розглядають як вимір цілісного (узагальненого) суспільства. Між тим, свідомі того, що суспільство не є однорідним (гомогенним), воно диференційоване, а відтак – й формування колективного образу буде обумовлене відповідним форматом групи та природою її колективної пам'яті, а в узагальненому вигляді “колективний образ” використовується лише як умовний теоретичний конструкт. Для повноти осягнення важливою видається контекстуалізація творення (конструювання / реконструювання / відтворення) образу.

Образ розглядаємо як особливу символічну форму передачі й актуалізації культурних смислів у культурній пам'яті сучасників і нащадків того чи іншого діяча. Образ не є фіксованим раз і назавжди. Він фіксується й реконструюється конкретними людьми (з власними уподобаннями, різними настроями, пріоритетами, цінностями, ідеалами, інтелектом, соціально значущим життєвим досвідом тощо), в конкретний період/час, за конкретних обставин, під впливом соціальних настроїв. Як зауважував К. Гірц, “людська думка у всіх відношеннях соціальна: соціальна за своїм походженням, соціальна за своїми функціями, соціальна за своїми формами, соціальна за своїм застосуванням” [10, с. 414]. При цьому необхідно враховувати, що “історія – це предмет конструкції, місце якої утворює не гомогенний і порожній час, а час, наповнений теперішністю [Jetztzeit]” [7, с. 209–210].

Російська дослідниця Л. Фадеева акцентує увагу на тому, що колективна пам'ять обумовлена певними соціальними рамками. Відтак образи, уявлення, асоціації однієї соціальної верстви можуть суттєво відрізнятися від ментальних утворень інших з огляду на різний життєвий досвід, варіанти особистих дол, психологічну складову різних спільнот. Конкретна епоха може створювати цілісну масову ідеологію й міфологію, систему ціннісних орієнтацій і колективних образів. Певний історичний час (епоха) отримує своє якісне наповнення та символічне значення. Осягнення епохи (відтак і образів) сучасниками, як правило, відрізняється від тих уявлень, які фіксуються в колективній пам'яті як сукупність стійких компонентів, здатних змінюватися під впливом нових яскравих подій радикальних процесів, соціальних змін. Образ епохи та сучасників трансформується, коригується в колективній пам'яті залежно від змін повсякдення [29, с. 159]. Деформація національно-культурних традицій відповідно впливає на духовно-ціннісні пріоритети, інтелектуальні преференції, формує ментальні стереотипи, які продукують відповідну модель образу чи його інтерпретації.

Особлива роль в формуванні образу епохи належить історикові, на чому наголошував В. Беньямін: “Історик...схоплює ту констеляцію, в яку вступила його власна епоха з цілком певною попередньою епохою. Так він обґрунтовує поняття сучасності як “теперішності” [Jetztzeit], в яку вкраплені уламки месіанського часу” [7, с. 303]. Важливу роль відіграє “чуттєва революція” – відмирання культурних кодексів і ритуалів, призначених упорядковувати й каналізувати екстремальні почуття [29, с. 506–598].

Осмислення проблем “образу”, “символу”, “коду” вимагає використання семіотичного підходу. Семіотика – це теорія знаків та знакових систем. Семіотика, або семіологія (від грец. Σημιωτικός – такий, що має ознаки від грец. σημεῖον – знак, ознака, грец. σῆμα – знак) – наука, яка досліджує способи передачі інформації, властивості знаків та знакових систем в людському суспільстві (головним чином природні та штучні мови, а також деякі явища культури, системи міфів, ритуалів), природі (комунікація у тваринному світі) або в самій людині (зорове та слухове сприйняття тощо). Семіотична сутність закладена в природі людини, яка здатна використовувати знаки або коди.

Термін код з'явився вперше в техніці зв'язку (телеграфний код, код Морзе), математиці, кібернетиці, генетиці (генетичний код). Застосовуючи структурні методи, коди культури намагався виявити М. Фуко. Виходячи із ідей М. Фуко, мистецтво мови зводиться до способу “подати знак”, тобто позначити якусь річ та розташувати навколо неї знаки [32, с. 79].

Розібратися у складному переплетенні системних факторів та рольових функцій окремих індивідів у символічному просторі “історії пам'яті” допомагає звертання до символічних (культуральних) кодів. У дослідженні використовуємо поняття “соціокультурний код” – як своєрідний смислово-образний стрижень,

навколо якого має розгортатися розвиток культури в цивілізаційному вимірі. При цьому ми свідомі того, що а) соціокультурний простір є плюралістичним не тільки з позицій візуально-вербальної кодової різноманітності, але й множинності регіональних особливостей та практик, що послуговуються власними протоколами кодів; б) коди соціокультурного простору є полісемантичними. В основі виділення кодів лежить ментальна операція. Сила культурних кодів – у творенні нових смислів і структуруванні наукових полів, у переведенні “невидимого” у значуще на фундаменті відносної автономії культури [22, с. 49].

Методологія дослідження потребує актуалізації праць Р. Барта [4; 5], М. Бахтіна [6], Ю. Габермаса [33], Г. Гадамера, У. Еко [34], Ю. Лотмана [17], П. Рікера [25], М. Фуко [32] та ін.

Існує варіативність системи кодування. Так, за способами кодування інформації увиразнюють вербальні, вербально-графічні, візуальні, візуально-образні, візуально-інформативні коди, які потребують адекватного прочитання й інтерпретації.

Доцільним також видається диференціювання кодів за критеріями візуальності/вербальності та графічності/інформативності/образності. Співвідношення візуальності / вербальності дозволяє описати форму й спосіб репрезентації коду, тоді як співвідношення графічності / інформативності / образності – оцінити його зміст. За цими критеріями образ Т. Шевченка є полікодовим утворенням, що містить вербально-графічний, візуально-образний, візуально-інформативний коди. Візуально-образні та візуально-інформативні коди є кодами передрозуміння. Найпоширенішим кодом є вербально-графічний, призначений для передачі текстової інформації. До основних елементів візуального коду належать зображення об'єктів, колір, просторове розташування тощо. До візуально-образного коду відносимо малюнки, фотографії, відео тощо. Взаємодія цих кодів підпорядкована своїй логіці, й залежно від репрезентованої інформації відбувається взаємодоповнюваність кодів.

Важливою є думка Р. Барта, який зауважував, що текст та зображення сприймаються по-різному: “на відміну від непоступливого аутизму фото, письмо завжди містить у собі достатньо можливостей для опосередкування і осягнення; його терапевтична функція є невіддільною від присутнього у письмі дару трансцендентування будь-якого конкретного тіла і знаходження його вже у трансцендентному вигляді” [5, с. 197]. Спочатку читається зображення, а призначення тексту полягає в актуалізації різних метафоричних значень одних і тих же елементів, що утворюють образ.

Герменевтика соціокультурного простору стає зрозумілішою при дослідженні “ключових слів”, які особливо важливі й показові для окремовзятої культури” [8, с. 35], адже вони призначені бути транслятором “ядерних цінностей культури” (термін Г. Вежбицької). На її думку, обґрунтувати приналежність певного слова до ключового можна, встановивши, що слово, про яке йдеться, належить до загальнонавживаних, а не периферійних слів; воно використовується в якійсь одній семантичній сфері; знаходиться в центрі цілого фразеологічного сімейства; спроможне сказати про дану культуру щось суттєве та нетривіальне [8, с. 36–37].

Універсальність постаті-коду досягається завдяки високій упізнаваності, що дозволяє швидко корелювати знак і значення, тим самим відтворюючи об'єктивний зміст інформації. Як правило, увиразнюють кілька ключових знаків-символів найважливіших носіїв інформації щодо Т. Шевченка: пам'ятник (слугує невербальним кодом), “Кобзар”, Україна, пророк. Персоніфіковані знаки кодують константні риси особистості (або умовної особистості), або можуть транслювати й певні риси її зовнішності, наприклад, людина в смушевій шапці, в

краватці тощо. Додатковими засобами кодування виступають емоційно-піднесені складові – патріотичні почуття, Канів, незалежність, український рушник тощо.

Ставлення до постаті Т. Шевченка в соціологічних опитуваннях фіксує відкритий тезаурус кодів. Влітку 2003 р. напередодні дня незалежності популярний журнал “Кореспондент” оприлюднив наслідки соціологічного опитування, проведеного компанією Gfk-USM “Українські опитування і дослідження ринку” з метою дізнатися, кого нація сьогодні вважає за своїх героїв – за “найвидатніших українців усіх часів” [28]. Першу позицію обіймає Тарас Шевченко – 58,3 % (другу – Б. Хмельницький – 26,5 %, третю – брати Клички – 22,3 %, четверту – Леся Українка – 17,8 %, п’яту – Михайло Грушевський – 13,8 %, шосту – Іван Мазепа – 12,0 %). Відтак можна констатувати “самоочевидне незмінне значення Т. Шевченка як універсально-символічної постаті для цілої української модерної й постмодерної історії” [14, с. 32].

У червні – липні 2009 року фахівці Інституту соціальної та політичної психології вдруге дослідили питання становлення національної та державницької свідомості наших громадян, провівши опитування “Україна-2009: національні символи, соціальна напруженість, електоральні виміри”. Цікавими виявилися результати опитування ставлення українців до персоналій, які символізують країну – вони не збіглися з голосуванням під час телевізійного проекту “Великі українці”: якщо в телепроекті “Великі українці” переміг Ярослав Мудрий, то у зазначеному дослідженні – з великим відривом Тарас Шевченко – (49,6 %), далі – Леся Українка (33,6 %), Богдан Хмельницький (30,5 %), Ярослав Мудрий і Володимир Великий, далі – брати Клички (21 %) [6].

Нове опитування проводилось соціальною “Рейтинг” 5–14 травня 2012 р. (опитано 2000 респондентів; див.: ВГОЛЮС. – 2012. 28.05). Абсолютна більшість опитаних українців назвали серед найвидатніших українців усіх часів Тараса Шевченка (58,7 %). Доповнили трійку лідерів Леся Українка (22,5 %) та Богдан Хмельницький (20,1 %). Опитування засвідчило, що постать Тараса Шевченка однаково визнається у всіх вікових групах, як у селах, так і містах. Найчастіше Т. Шевченко називався на Заході, частіше серед жінок. Леся Українку частіше називали в селах, на Заході, Півночі та Сході, частіше серед жінок. Богдана Хмельницького частіше називали в містах, частіше чоловіки. Його постать більше визнавалась мешканцями Центральної, Північної та Східної України, найменше – на Заході. Івана Франка найчастіше називали на Заході, більше в селах, частіше старші люди, ніж молодь.

Вшановують Тараса Шевченка й за кордоном. Наприклад, пам’ятник Т. Шевченку відкрито 16 жовтня 2005 р. у Сиракузах (шт. Нью-Йорк). Поета зображено молодим, у руках він тримає свій “Кобзар”, на ногах у нього кайдани. Постать Т. Шевченка у бронзі спорудив відомий американський скульптор Б. Декстер при активній співпраці з архітектором В. Бутенком із Сиракуз. 2010 р. опубліковано Пропам’ятну книгу з нагоди цієї події під заголовком “Борітеся – поборете!” [15].

В Угорщині 11 липня 2007 року, у мальовничому сквері, який прилягає до греко-католицької церкви Святого Флоріана, президенти України та Угорщини Віктор Ющенко та Ласло Шойом урочисто відкрили пам’ятник Кобзареві у Будапешті (Львівського скульптора Івана Микитюка, автора 3-метрової монументальної скульптури молодого Тараса Шевченка з бронзи, що сидить, схилившись у задумі на мармуровому підніжку). 23 березня 2013 р у Будапешті з’явилася площа Тараса Шевченка. Її урочисте відкриття відбулося у престижному районі угорської столиці неподалік Міністерства закордонних справ Угорщини. Площу хотіли назвати іншим ім’ям, однак український осередок цього району Будапешта переконав мерію у недоцільності такого кроку [23].

Імпозантний пам'ятник Т. Шевченку на величому постаменті відкрито в Оттаві 26 червня 2011 р. Це також робота скульптора Л. Молодожанина. Поруч із постаттю молодого Поета – три композиції: “Гайдамаки”, “Катерина з немовлятком”, “Бандурист”. На відкриття пам'ятника з'їхалося багато шанувальників Поета та українства загалом. Відзначали водночас двадцятиліття Незалежності Української держави та 120-річчя українських поселень у Канаді [15].

Однак окрім шанобливого ставлення до постаті Т. Шевченка, на жаль, зустрічаються й свідчення байдужості або навіть актів вандалізму щодо пам'ятника Кобзареві. Так, у ніч з 20 на 21 жовтня 2011 р. з центральної площі м. Стаханова на Луганщині невідомі викрали пам'ятник Тарасові Шевченку (бюст Тараса Шевченка). Вандали розпиляли скульптуру на шматки і відвезли в невідомому напрямку [24].

Пам'ятник Шевченку зникав також у січні 2012 року на Львівщині (село Сопошин Жовківського району – зник з території колишнього колгоспу). Пам'ятник був встановлений 40 років тому, його автор – скульптор Володимир Одрехівський.

У квітні 2012 р. невідомі викрали бронзові дошки з пам'ятника Тарасові Шевченку у центрі Дніпропетровська [27].

Наведені приклади є свідченням несприйняття образу або нерозуміння постаті Т. Шевченка. На думку Івана Дзюби, “шевченкофобія – це прихована (а інколи й неприхована) форма українофобії” [12, с. 3].

Поза тим, використання образу Тараса Шевченка для формулювання інтересів у культурі пам'яті та політиці пам'яті з боку політиків, письменників, митців і науковців має в Україні давню традицію. “Уже для багатьох поколінь українців Тарас Шевченко означає так багато, що сама собою створюється ілюзія його всеприсутності, всезрозумілості та всезнання про нього. Кажу: ілюзія, бо до справжніх всеприсутності, всезрозумілості та всезнання завжди було і буде далеко”, – зауважує І. Дзюба [11, с. 5].

Так, аналізуючи розвиток національної ідеї, О. Забужко звертається до образу Т. Шевченка, зазначаючи: вибір між *gente* і *natione*, почавши від “покоління 1847 р.” – від Шевченка й “братчиків”, – стає для українського інтелігента моральним вибором (доти вибору як такого не було, і “шлях Гоголя” – інтеграція в панівну культуру засобом ущеплення в неї, “перекладу” на систему її кодів власне українських, “субстанційно” притаманних особистості культурних смислів – видавався єдино можливим і самозрозумілим). Моральна валідність Шевченкового свідомого вибору на користь *gente*, вибору, у силу первісно демократичного характеру українського націоналізму, водночас і народницького, і національного, стверджена була трагічною долею самого Шевченка та наступною героїзацією його образу в українській свідомості; це класичний зразок вознесення національної ідеї в ранг ідеалу: ціною самопожертви пасіонарного героя [13, с. 106–107].

Про дуалістичний характер інтерпретації українським громадянством Шевченкової місії І. Франко писав: “Годі здумати собі повнішого контрасту, як те розуміння Шевченка на Лівобережній Україні, якого речником був і Драгоманов, а те, як бачимо, хоч і без такого глибокого і систематичного викладу, в Галичині. Там Шевченко важний головню як протест проти кріпацтва, проти заскорузлості та кастового егоїзму в суспільстві, а тут як речник національних ідей, як поет, що обняв душею всю Україну, оживив її минувшину і п'ятнував тих, що мучили й мучають її” [31].

Про сприйняття образу Т. Шевченка в буремні роки революції Є. Маланюк писав: “Справді, людям мого покоління, незалежно від того, чи були вони т. зв. “мартівськими” українцями, чи з дитинства чули вірші Шевченка з уст батьків, –

образ поета, що відкрився на тлі [19]17 року, викликав, перш за все, образ вибуху, вулкану, Везувія... образ підземного полум'я самої нашої землі, що раптом прорвало якісь віковічні надмогильні плити і стрельнуло ввись, і розіллалося вогненным морем, і зарокотало племінною карою, запалюючи й пропалюючи наскрізь” [20].

За радянських часів Шевченка вважали “революціонером-демократом”. Його біографія слугувала унаочненню соціальної несправедливості (пекло кріпацтва) та суворого ставлення до інакомислячих (засудження і заслання) у царській імперії. Його навчання в Академії мистецтв у Петербурзі та дружбу з російськими митцями й інтелігенцією розглядали як історію братання двох слов'янських народів. “Меншого” українського брата “старший” російський брат мав повсякчас підтримувати у його розвитку в сферах культури та науки [1]. Характеризуючи створення образу за радянської доби, О. Забужко зазначила, що в радянській культурі канонізовані українські класики першого ряду мусили конче бути “революціонерами-демократами”, матеріалістами й атеїстами, – релігійно-філософські пошуки екзистенційного характеру були так само несумісні з їхньою “виробничою характеристикою”, як коли б вони були живими й обіймали посади секретарів ЦК КПУ з ідеології. Бути класиком у тій культурі в певному сенсі й означало – бути в посмерті таким довічним “секретарем з ідеології”. І головною функцією істориків філософії, літератури, мистецтва і т.д. було забезпечувати видатних небіжчиків на цій посаді надійними виробничими характеристиками [14, с. 97].

У незалежній Україні переваги набув інший спосіб прочитання Шевченка, що його поширювала патріотична інтелігенція. Поет ставав борцем проти російського царизму за незалежність України, за що і був засланий. Наголошувалося й на тому, що образ поета звільнено від советських фальсифікацій. Долю Шевченка пропонували вважати зразком стражденного шляху, що його українській нації довелося пройти до незалежності. Шевченка ототожнили з нацією: “Мало кому із найбільших геніїв судилося стати символом своєї нації і своєї країни. (...) Тарас Шевченко – це Україна”, – пише літературознавець та шістдесятник Іван Дзюба, який з 1992 до 1994 року був міністром культури України [Цит. за: 1].

У серпні 2010 року під час урочистого відкриття музею Шевченка у Каневі після реконструкції тодішня заступниця Голови Адміністрації Президента Г. Герман закликала “культивувати молодого, модерного, дуже освіченого чоловіка, бо на старого діда в кожусі ми вже надивилися”. Наголошувалося й на тому, що Шевченко був “елітним поетом”, “франтом”, у якого “закохувалися всі петербурзькі дами”. Г. Герман описала українців як “стильну європейську націю”, і висловила, що саме Шевченко був першим таким українцем [1]. До речі, саме таким – молодим інтелектуалом – (усупереч існуючій традиції) зобразив Тараса Шевченка світової слави канадський скульптор українського походження Л. Молодожанин (гранітно-бронзовий пам'ятник Т. Шевченку в центрі Вашингтона урочисто було відкрито 27 червня 1964 р.).

Нині суспільство розуміє, що пошанування пам'яті Тараса Шевченка в радянські часи було засобом ідеологічного закріпачення особи, творчої спадщини, зрештою, закріпачення всього, що пов'язувалося з озброєним Пророком України, – зазначає Р. Лубківський. “Шевченколюбіє” Системи було показушним, а шевченкознавство – наукове та образотворче – штампувалося за матрицями, стереотипами та схемами. І “такий” Шевченко викликає у багатьох інтелігентів бажання “переформатувати” його таким чином, щоб на перший план вийшла “креативність” генія. Звідси – всілякі перформанції, шевченкоманії, невтомні пошуки “родзинок” у побуті та у приватному житті генія [18].

Новий, неканонічний погляд на Шевченка, сформулював, зокрема, Ю. Андрухович. В есеї “Shevchenko is OK” Ю. Андрухович об’єднує різні сучасні уявлення про поета в шість груп і завдяки цій класифікації дистанціюється від часто емоційно навантажених поглядів на “правильний” образ Шевченка: Шевченко комуністичний; Шевченко націоналістичний; Шевченко християнський; Шевченко атеїстичний; Шевченко дисидентський; Шевченко анархічний [2].

Політики згадують Шевченка переважно з суто політичних міркувань. Вони затверджують рішення та планують заходи, скасувати які не просто: це наприклад, реконструкція музеїв або спорудження пам’ятників. Щоб заявити про свої інтереси, політики використовують традиційно важливі дати та місця вшанування пам’яті Шевченка [1].

Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе – свій час і Україну в нім. І наша доба, як і кожна попередня, прагне наблизитися до розуміння Шевченка, формуючи образ поета. Шевченко – нескорений. Шевченко – безжальний. Шевченко – велемудрий. Шевченко – милосердний. Шевченко – самотній. Шевченко – вільний. Кожне наступне, хронологічно після-шенченківське, покоління “нащадків пізніх” за цими морально-якісними та світоглядно-сутнісними присудками, напористо вдивляючись у поетичні рядки чи риторично приховані підтексти щойно перевиданих сторінок вічного “Кобзаря”, як у найправдивіше дзеркало національного відображення, намагається упізнати перш за все себе. І хоча сама дзеркальна поверхня Шевченкового поетичного духослову вже упродовж півтора століття залишається незмінною, проте оптичний ефект від скерованих на неї рецептивних променів є доволі різнозначущий та інколи вкрай несподіваний [9].

Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний, – констатує І. Дзюба. – Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове, вбираючи в себе нові дні й новий досвід народу, озиваючись до нових болів і дум, стаючи до нових скрижалей долі, приймаючи на себе наші провини та злостиві рахунки недругів [11, с. 5].

Образ Т. Шевченка ще з XIX ст. актуалізувався в найскладніші періоди українства. Так, ще на початку XX ст., виступаючи на традиційнім всенароднім березневім святі, Іван Франко звертався до своїх сучасників: “...Подумаймо, наскільки ближче ми до здійснення наших національних ідеалів, Шевченкових ідеалів, ніж був він сам?” І по короткій хвилі відповів: “Наша нація як була, так є розмежована кордонами і в своїм нутрі розділена суперечностями; величезний процент її синів, що вигодувані її хлібом, цураються її, заперечують її існуванню і залюбки пруться туди, де їх ніхто не просить і не потребує, де з них сміються, де ними погорджують, хоч і користуються їх геростратовими послугами” [30, с. 314].

Сьогодні ми знову є свідками неповторного, загальнонаціонального наближення до Шевченка – майданівського. Саме Шевченкова присутність на Євромайдані столиці нашої держави, на майданах усіх областей України засвідчує: Шевченко – зі своїм народом не як символ, не як хрестоматійний “текст”, а як жива, пульсуюча вогненна сила. Змінна, незгасна, животворна [18].

За влучним висловом Є. Сверстюка: “Та пуповина, якою Шевченко зв’язаний з Україною, стала його еством, й розірвати її неможливо” [26, с. 351–352]. Константою є те, що “в духовному житті функцію життєзабезпечення для українського суспільства чинить насамперед Тарас Шевченко – його поезія, його образ, його постать. Він – один із наріжних каменів нашої національної будови” [11, с. 5]. Образ Тараса Шевченка постає духовною домінантою українства.

Список використаних джерел

1. *Альварт Є.* Тарас Шевченко у культурній пам'яті та політиці історії сучасної України / Єнні Альварт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/240-yenni-alyvart-taras-shevchenko-u-kulturi-pamiati-ta-politytsi-istorii-suchasnoi-ukrainy>
2. *Андрухович Ю.* Shevchenko is OK // Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. Вибрані спроби 1999–2005 років. Вид. друге, випр. – К., 2007. – С. 141–158.
3. *Арьес Ф.* Человек перед лицом смерти / Пер. с фр. / Ф. Арьес. – М.: Изд группа “Прогресс-Академия”, 1992. – С. 506–598.
4. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт; [пер. с фр. сост., общ. ред. и вступ. ст. Косикова Г. К. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
5. *Барт Р.* Camera lucida. Комментарий к фотографии; [пер. з фр. Рыклина М. / Р. Барт.– М.: Ад Маргинем Пресс, 2011. – 272 с.
6. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / [сост. С. Г. Бочаров; текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова / Михаил Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
7. *Беньямін В.* Про поняття історії / Вальтер Беньямін // Беньямін В. Щодо критики насильства: статті та есеї. – К.: Грані-Т, 2012. – С. 288–307.
8. *Вежибицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежибицкая; [пер. с англ. А. Д. Шмелёва]. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
9. *Гарасим Я.* “Огністі інвективи” Шевченкових “вольних дум” / Ярослав Гарасим. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.lnu.edu.ua/shevchenko_200.php#harasym_invektuvy
10. *Гирц К.* Интерпретация культуры; пер. с англ. / К. Гирц. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
11. *Дзюба І.* Тарас Шевченко: Життя і творчість. – 2-ге вид., доопрац. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 718 с.
12. *Дзюба І.* Шевченкофобія у сучасній Україні / Іван Дзюба. – К.: Вид-во: Києво-Могилянська академія, 2006. – 60 с.
13. *Забужко О.* Філософія української національної ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2006. – 156 с. – (Сер. “Висока полиця”).
14. *Забужко О.* Notre Dame D’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – 3-є вид., випр. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
15. *Зорівчак Р.* Тарас Шевченко як символ українства в англomовному світі. До 150-річчя з часу відходу у вічність / Роксолана Зорівчак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_123/articles/Zorivchak.pdf
16. *Киридон А.* Студії пам'яті в Україні: основні тенденції історіографії / Алла Киридон // Студії пам'яті в Україні: Історіографічний дискурс. Бібліографічний покажчик. – К.: ДП НВЦ “Пріоритети”, 2013. – С. 5–48.
17. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров. – Человек – Текст – Семіосфера – История / Ю. М. Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 42 с.
18. *Лубківський Роман* Як Шевченко боровся з радянською системою // День. – 2-14. – 7 березня. – № 42.
19. *Маланюк Є.* Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк // Дніпро. – 1991. – № 1. – С. 148–177.
20. *Маланюк Є.* Шлях до Шевченка // Український тиждень. – 2010. – 12 березня.
21. *Миколок О.* Герб, гімн і прапор / Оксана Миколок // День. – 2009. – № 147. – 21 серпня.
22. *Нагорна Л.* Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Лариса Нагорна. – К.: ІТІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
23. *Плоскіна В.* У Будапешті з'явилася площа Тараса Шевченка / Василь Плоскіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24939469.html>
24. *Прокуратуру* просять знайти викрадачів пам'ятника Шевченку / Zaxid.Net. – 2011. – 23 грудня / <http://zaxid.net/home/showSingleNews>.)
25. *Рикер П.* Конфлікт інтерпретацій. Очерки о герменевтике / П. Рикер. – М.: Медиум, 1995. – 416 с.
26. *Сверстюк Є.* Рік високого сонця // Сверстюк Є. На святі надій: Вибране / Євген Сверстюк.– К.: Наша віра, 1999. – С. 321–369.
27. *У Дніпропетровську* вандали пошкодили пам'ятник Шевченку // Захід NET. – 17 квітня 2012 р.
28. *Українські* опитування і дослідження ринку // Кореспондент. – 2003. – 19 серпня. – № 32 (71). – С. 52.
29. *Фадеева Л. А.* Образ викторианской эпохи в коллективной памяти англичан // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории / Л. П. Репина, В. И. Уколова. – М.: ИВИ РАН, 1999. – Вып. 1. – С. 159–169.
30. *Франко І.* На роковини Т. Г. Шевченка / Іван Франко // Шевченкознавчі студії / Упор. М. Гнатюк. – Львів: Світ, 2005. – С. 311–319.
31. *Франко І.* Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / Іван Франко // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 45. – С. 423–438.
32. *Фуко М.* Слова и вещи: Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – М.: Прогресс, 1977. – 488 с.
33. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева, послесл. Б. В. Маркова. – СПб.: Наука, 2000. – 380 с.
34. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; [пер. А. Г. Погоняйло и В. Г. Резник]. – ТОО ТК “Петрополис”, 1998. – 432 с.

Алла Киридон

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ КОД НАЦИИ

Предлагаемое исследование фокусируется в парадигме студий памяти (основным объектом которых является коллективная память). Рассмотрен категориальный аппарат, который служит опорой в построении контекстуального изложения (понятие семиотика, образ, код, социокультурный код). Проанализировано позиционирование образа Т. Шевченко в массовом сознании. Акцентируется внимание на изменении образа на различных этапах исторического развития.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, код, культурная память, семиотика.

Alla Kyrydon

IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO AS SOCIOCULTURAL CODE OF NATION

This research is focused in the paradigm of studios memory (the main object of which is the collective memory. Considered the categorical apparatus which is the scaffolding construction of a contextual exposition (semiotics concept, image, code, sociocultural code). Analyzed the image of positioning Shevchenko in the mass consciousness. Main attention is focused on the change in image at different stages of historical development.

Key words: Taras Shevchenko, code, cultural memory, semiotics.